

*Əliyev Şakir Rüstəm oğlu, dosent,
Orucova Müjgan Elşən qızı, magistrant,
Azərbaycan Texnologiya Universiteti
Email: mujgan.orucova@inbox.ru*

ESTETİK FAKTORLARIN KOSTYUMUN FORMALAŞMASINA TƏTBİQ EDİLMƏSİ

Geyimlər hələ ibtidai dövrlərdən insanların bədənini ətraf təsirlərdən qorumaq, bədənə istiyə ehtiyacını ödəmək xarakteri ilə yaranmışdır. Lakin zaman keçdikcə özünün tələbləri ilə geyimləri də dövrün inkişafına uyğun formalaşdırırdı. Hər bir xalq öz ənənəsinə, dünyagörüşünə, inanclarına məxsus geyim mədəniyyətini yaratdı. Geyimin tarixi ilə məşğul olan insanların əksəriyyəti, etik normalara əməl edilməsi və insanların zaman – zaman inkişaf edən estetik zövqlərinin təmin edilməsi zərurətini də geyim

elementlərinin meydana gəlməsində müqəddəs şərtlər hesab edirlər.

Geyimlərin formalaşmasında ən böyük təsir gücünə malik vasitələrdən biri də istənilən zaman kəsiyində həmin dövrün inancı ilə bağlıdır. İnsanlar geyimin quruluşuna, estetik görünüşünə çox ciddi fikir verir.

Müasir dövrdə geyim dünyasının ahəngdarlığı qarşısında duran məqsəd insanla geyim dünyası arasında qarşılıqlı əlaqə yaratmaq, onun əməyini, təhsilini, məişətini və istirahətini nisbətən effektiv və sağlam tərzdə formalaşdırmaqdan ibarətdir. Beləliklə, geyim dünyasının ahəngdarlığı təkcə maddi – texniki proses olmayıb, həm də sosial prosesdir. O cəmiyyətin sosial strukturu, onun ictimai və estetik idealları ilə müəyyən edilir.

Maddi tələbatın düzgün formalaşmasına yalnız maddi şəraitlə deyil, həm də ictimai həyatda insanların mənəvi səviyyəsi ilə nail olmaq olar. Qoyulan məqsəd şəxsiyyətin yaradıcılığının gözəllik qanununa əsasən tərbiyə edilməsindən ibarətdir.

Geyim dünyasının mühüm tərkib hissəsindən biri də kostyumdur. Kostyum şəxsiyyətin estetik tərbiyəsinin vasitələrindən biridir. Obrazlı, ifadəli həll edilmiş kostyum insanın daxili zənginliyinin və fərdi dəyərinin aşkar edilməsinə imkan verir.

Sənayedə istehsal edilən kostyumun keyfiyyətinin yüksəldilməsi mədəni və texniki-iqtisadi problemlərdən biridir. Sənayenin istehsal etdiyi məmulatların keyfiyyətinin kökündən dəyişilməsinin müasir dövrün inkişafında mühüm iqtisadi əhəmiyyəti vardır.

Formanın yeniləşdirilməsinə tələbat cəhdi olduğundan, istehlakçılar tərəfindən geyimin dəyişməsi ilə eyni zamanda estetik zövqün də dəyişməsi baş verir.

Estetik tələblər – geyim insanın xarici görünüşünü formalaşdırır, buna görə də geyimlərə qoyulan tələblər kompleksində estetik tələblər xüsusi yer tutur.

Geyimlərə qoyulan estetik tələblər, insanların və cəmiyyətin estetik ideallarla ifadə olunan mənəvi tələblərinə uyğunluğunda özünü göstərir. Bu isə üslub və moda istiqamətinin dəyişməsi ilə daimi mürəkkəbləşən prosesdir.

Real məmulatın estetik qiymətləndirilməsi, onun insanın gözəllik haqqında ideal və təsəvvürləri ilə müqayisəsidir. “Gözəllik” anlayışı insan şüurunda bir sıra amillərin təsiri altında yaranır. Cəmiyyətin həyat səviyyəsi, əmək şəraiti, mədəniyyətin və istehsalın səviyyəsi, iqlim şəraiti, milli xüsusiyyətlər və s.

Bundan başqa, estetik idealın formalaşmasına insanın fərdi xüsusiyyətləri – yaşı, həyat tərz, məşğuliyyəti, yaşayış yeri təsir edir.

Kostyum dedikdə, insanın bədənini tutaraq onun simasını süni şəkildə dəyişən hər şey başa düşülür, buraya geyim, baş geyimləri, ayaqqabı, saç, bəzək, aksesuarlar, makiyaj və ətir daxildir. “Kostyum” anlayışı və “gözəllik” estetik kateqoriyası bir – birindən ayrılmazdır və bu estetik funksiya və ya kostyumun gözəlliyinə aid bir sıra müzakirə problemlərinə səbəb olur. Kulturoloji analiz kostyumun iki əsas estetik aspektini ayırmağa imkan verir:

1. Kostyumun özünün gözəlliyi (yəni kostyumun əşyalar kimi mükəmməlliyi bərdə təsəvvürlərə uyğunluğu).

Bir kostyum yaradarkən və istifadə edərkən insanlar öz təbiətinə əsasən, onun hərtərəfli mükəmməlliyinin – sosial uyğunluq, funksionallıq, rahatlıq, orijinallıq, sə-nərkarlıq bacarığı, istehsalatlıq naxış, parçanın şəkli, onun rəngi, krujevası, dekorativ düymələri, tikişləri, applikasiyaları və s. nəzərə alınır. İlk baxışdan nümunə yalnız

kostyum detallarının bəzək əşyalarıdır, lakin diqqətli təhlildə məlum olur ki, sahibinin sosial – mədəni mahiyyətini əks etdirərək onlar onun obrazını formalaşdırmağa kömək edirlər, obrazlı mükəmməllik isə gözəlliyin ən güclü mənbələrindən biridir. Bu halda kostyumun bir estetik aspekti gözə görünmədən digərinə keçir, buna hər bir insana fərdi bir stil, imic yaratmaq üçün nəzərdə tutulmuş kostyumun bədii funksiyası deyilə bilər.

Əlbəttə ki, gözəl bir əşyanın meyarları ilə insan gözəlliyinin meyarları eyni deyil, bəzən müxtəlif dövrlərdə və etnoslarda əksinədir, ancaq insan tarixinin başlanğıcından şüurlu və ya şüursuz cəhdləri kimi mövcudluğu şübhəsizdir. Hər bir kostyum (həm də onun hər iki təzahüründə) eyni zamanda bir – birinə, fərdlərə, qruplara, eyni zamanda dövrü estetik ideallara cavab verir.

Təsvir etdiyimiz estetik cəhətlər göstərir ki, bir kostyum estetik, “obyekt” və estetik “alət” ola bilər, amma gərək həyatda bu iki aspekt bir – birinə bənzəyir və bir – birinə qarışan təzahürlər meydana gətirir.

Kostyumun estetik tərəfinin bir xüsusiyyətinə də toxunmaq lazımdır. Estetik dünyanın bütün müxtəlifliyi iki dirək sahəsində yerləşir – maddi – praktiki və bədii. Kostyum sisteminin funksional səthində bu iki başlanğıc fərqli şəkildə birləşən formaların spektrini yaradır, tamamilə praktiki kostyumlardan bədii kostyumlara kimi. Hər növ kostyumda estetik yan özünü fərqli şəkildə göstərir və öz meyarlarına malikdir (axı iş formasının gözəlliyi ilə gəlin paltarının gözəlliyi fərqli qiymətləndirilir).

Kostyumun estetik xüsusiyyətlərinə üslub, stil, forma kimi xüsusiyyətlər də aiddir.

Müasir kostyumu yaradanlar daim tarixə, folklor stilinə müraciət etmişlər. Dizaynerlər milli geyimin dəqiqliklə sürətini özünün – müasir geyimdə əks etdirməmiş olsa belə, təsəvvürləri nəticəsində onun ifadə olunan bədiiliyini əldə edirdilər. Assoziativ olan anlayışlar əsasən kostyumun yaradılmasının vacib faktorlarından biri hesab olunur. Demək olar ki, bu xüsusiyyətləri nəzərə alaraq geyimlərin rəng harmoniyasını daha çox nəzərə çatdırmaq mümkündür.

Yaradıcı transformasiyası ən çox materialın yığımından başlayır. Bu dizaynerlərin işinin mühüm hissəsini təşkil edir. Öncəki materialların heç biri olmadan nə fantaziya, nə də assosiasiyalar, nə də ki, bədii obrazlardan danışmaq olar. Əvvəlki mənbələri başa düşməyə çalışmaq və onları ayrıca hörmətlə qarşılamağı xüsusi ilə qeyd etmək lazımdır.

Kostyum dizaynının əsas özünəməxsus cəhəti, obyektə kostyum yaradıcılığında konkret şəxsdir. Şəxsə məxsus mənəvi xüsusiyyətlər və görünüş bütövlüyü əmələ gətirmiş geyimi öz funksiyasından ayrılıqda təsəvvür etmək mümkün deyil.

Paltarda onu geyinən insanın cinsi mənsəbiyyəti, yaşı, xarici görünüşü ilə müxtəlif xüsusiyyətləri nəzərə alınmalıdır.

Kostyumun müasir inkişafı, ictimai yaşayışda sənayenin səviyyəsi, elmlə və mədəniyyətdə ifadə olunmuş moda ilə sıx bağlıdır.

Kostyumların dizayn edilməsi və həmçinin layihələndirilməsi incəsənətin istiqamətini təşkil edir. Əsas olaraq estetik və praktik funksiyaları daşıyır.

Kostyumlar mövcud olan qanun normaları ilə mühafizə olunur, əsasən də ümumi qəbul olunmuş normaların cəmini özündə əks etdirir. Cəmiyyətin müxtəlif təbəqələ-

rinin riayət etdiyi məişət ənənələrini özündə cəmləşdirir. Geyimlər şəxslərin milli və dini mənsubiyyətlərini araşdırır. Tarixin tərəqqisi hər mərhələdə şəxslərin həyat tərzlərini paltarın istifadə olunma xüsusiyyətlərində özünü əks etdirir və bu baxımdan da geyimlərin müxtəlif funksiyaları tarix boyunca toplanaraq bugünkü vəziyyətinə gəlmişdir.

XXI əsrdə kostyumun formasının inkişafı geyimin formalarının təyinatı üzrə əsas üslub həllərini hazırladı. Bu, klassik, idman və fantazi stillərdir.

Klassik stil rəsmi işgüzar kostyumun həllində funksional xüsusi harmoniya ilə səciyyələnir. Kostyumun klassik stili tədricən formalaşır, onda ənənələr kostyumun inkişafında bu dövrün insanları üçün qiymətli hesab olunan nailiyyətlərlə üzvi surətdə birləşir. İdman stilinin kostyumu üçün aktiv hərəkəti təmin edən boş formalar xarakterikdir, xətlərin həndəsiliyi, taxma detalları və furniturun genişliyi ilə ifadəliliyi naxış sətirlərinin bolluğu.

Fantazi stilində kostyum qeyri-adi formalarla və parçalanmalarla, mürəkkəb konstruktiv həllə, gözlənilməz xətlərlə, müxtəlif dekorasiyalarla və bəzəklərlə səciyyələnir. Lakin stillərə insanda kostyum tipinin bədii emosional xarakteristikası kimi daha bir münasibət mövcuddur. Bu halda təyinat yaş xarakteristikası çaları daşıyır. Klassik stil ona xas olan formaların təmkinliliyi, hissələrin plastik və bütöv harmoniyası ilə orta yaşlı insanlara aiddir. Bu yaşda dünyagörüşdə yetkinlik və ailədə yerinə yetirilən rol, cəmiyyətdə davranışın və insanın simasının xarakteri müəyyən edilir. Fantazinin romantik stili daha çox xəyalpərəst, poetik və ya coşqun, bir az balansız gözləməyən gənclərə xasdır. İdman geyim stili diribaşlığı, dinamikliyi, məqsədyönlülüüyü vurğulayır, bütün bunlar müxtəlif yaşda insanları xarakterizə edə bilər.

Ümumiyyətlə, kostyum insan mədəniyyətinin tarixi estetik təcrübəsinin məhsulu kimi insanların gündəlik həyatının semiotik sistemi kimi özündə insanın daxili aləmini və işarələr vasitəsilə mövcudluğun xarici faktorlarını birləşdirir. Estetik ideala doğru cəhdlərində insan şərti işarələrin köməyi ilə rəng, forma, xətlər və bəzəklər şəklində kostyumda həqiqəti “indiki dövrü” əks etdirir və ya cəmiyyətin və təbiətin qanunları tərəfindən qadağan olunmayan “gələcəyin” potensial imkanlarını modelləşdirir. Bu baxımdan kostyum ən zəruri geyim vasitəsi hesab olunur. Eyni zamanda o, insanların estetik tərbiyəsinə təsir edən vasitədir. Bunu obrazlı şəkildə dəyərləndirsək, kostyum insanların dünyagörüşünü, daxili zənginliyini və fərdi xüsusiyyətlərini duymağa, öyrənməyə imkan yaradır.

Kostyumları gözəl geyimin simvolu hesab etmək olar. Eyni zamanda kostyum geyinildiyi yerin nə qədər dəyərli olduğunu göstərir. Onu təkcə ciddi görüşlərə, mərasimlərə geyinmək düzgün deyil. Onun geyinilməsi zamanı bir çox məqamlara diqqət yetirmək lazımdır. Bildiyimiz kimi, müxtəlif dövrlərin ən çox tələb olunan geyim növü kostyumdur. Kostyum daha ağır və estetik görüntüsü ilə çox istifadə olunan paltar modelidir. Kostyumda hər hansı bir motivin obrazlı ifadəsi hər zaman mümkün deyil. Müəyyən təyinatlı kostyum motivini onun təyinatına əsaslanmalı və uyğunlaşmalıdır.

Ona görə də təklifim budur ki, istehsal olunacaq kostyumun şalvarının uzunluğu pəncə üstünə qədər, pəncəyin şalvara uyğunlaşması üçün onun da uzunluğu qısa və iki düyməli olsun.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Əliyev O.O. “Kostyumda estetik xüsusiyyətlərin analizi” Bakı, 2016-186 səh.
2. İsgəndərova S.S. “Qadın geyimlərinin keyfiyyət göstəricilərinin təhlili” Bakı, 2016-123 səh.
3. Эфендиев Т. Декоративно – прикладная искусство Азербайджана в конце XIX, Баку, Чашыоглу, 2003.
4. Dünyamalıyeva S.S. “Azərbaycan geyimlərinin bədii – dekorativ xüsusiyyətləri”. Elm. Bakı: 2013 – 488 səh.
5. Козлова Т.В. «Основы теории проектирования костюма» М.: Легпромиздат, 1988.
6. Пармон Ф.М. Композиция костюма. М.: Легпромиздат, 1985.
7. Стриженова Т. Из истории советского костюма. М.: Советский художник, 1972.